

In memoriam

Joan F. Cabestany i Fort (1930-2013)*

Joan F. Cabestany i Fort (Barcelona 1930-2013) va ser historiador medievalista, professor universitari (1964-1985), arxiver de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (1961-1974 i 1990-1995), director del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona (1987-1990), president de l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus (1995-2001), director del Centre d'Art Romànic Català (des de 1985) i membre de l'Institut d'Estudis Catalans. La seva producció erudita s'ha centrat sobretot en la història medieval de la ciutat de Barcelona, en la història monàstica i en la història de l'art romànic català.

Format prop de Jaume Vicens i Vives, va col·laborar en l'obra col·lectiva *Biografies catalanes*, amb un estudi sobre la vida i l'acció política d'Alfons el Cast (1960), i en l'*Índice Histórico Español* creat per l'historiador gironí. Va publicar també estudis sobre la demografia i l'urbanisme català a la baixa edat mitjana emprant com a font documental els fogatges del segle XIV. Els seus treballs sobre la geografia de les propietats de Poblet al segle XIV (1966), sobre la propietat territorial de Santes Creus al mateix segle (1970) i sobre la topografia econòmica i social de Barcelona varen tenir, en publicar-se, un caràcter pioner i varen servir de model per a estudis posteriors més minuciosos sobre aquestes matèries.

Sobre la història de Barcelona, els seus treballs fan referència a la nòmina dels ciutadans honorats (1962); a la nòmina de la matrícula dels mercaders entre 1479 i 1696 (1964); al privilegi fundacional dels obrers el 1301 (1964); a les cartes reials adreçades a Barcelona entre 1269 i 1479 (1966); als mestres sabaters i la confraria de Sant Marc al segle XIV (1967); a la construcció del port de Barcelona al segle XV (1972), en col·laboració amb J. Sobrequés i Callicó; als pobres de Santa Maria del Pi entre 1401 i 1428 (1973), en col·laboració amb Salvador Claramunt; a la creació del càrrec de mostassà (1974) o, entre d'altres, a la baronia d'Elx i Crevillent al País Valencià (1981), en col·laboració amb J. Sobrequés i Callicó.

Un apartat molt notable de la producció científica de Cabestany fa referència a temes relacionats amb la vida política i econòmica de Catalunya a la Mediterrània. És dins d'aquesta temàtica que cal esmentar el que pot ser considerat el seu primer treball erudit, el que es refereix a

la situació econòmica dels catalans de Càller el 1328 (1959); a l'arxiu del Consolat de Mar (1964); a la compra de blat a Sicília per part de Barcelona (1965); a l'obra de síntesi sobre l'expansió catalana a la Mediterrània (1967); al consolat català d'Ultramar a Beirut i Damasc de 1340 a 1405 (1974); a Jacques Coeur, rival del comerç català (1974), entre altres treballs menors però que sempre aporten alguna novetat documental inèdita.

Una bona part de la tasca de Cabestany com a historiador va tenir com a tema d'estudi la vida monàstica catalana, sobretot, però no de manera exclusiva, els cenobis de Santes Creus i de Poblet. Pertanyen a aquest capítol de la seva obra els treballs: un privilegi a favor de Santes Creus (1962); Santes Creus i la batalla de Ponça (1965); l'abat Hug II de Santes Creus (1969); Bernat Escuder, convers de Poblet el 1185 (1970); el prior de Sant Jeroni de la Murtra al segle XV (1973), o sobre l'economia del monestir de Valldonzella al segle XIV (1974).

Vull fer un esment especial, bé que ja m'hi he referit de manera genèrica, a un treball en què, a partir dels fogatges, Cabestany va clarificar alguns aspectes de l'urbanisme barceloní medieval. Em refereixo a «Els fogatges, font per a l'estudi de la topografia econòmica i social de la Barcelona del segle XIV», publicat a les *Actes del VIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, II-1, València, 1969, p. 133-140.

Cabestany va dedicar els darrers anys de la seva vida als estudis sobre l'art romànic. Va fer-ho tant com a historiador amb una obra personal com amb estudis fets en col·laboració, i, també, com a motor i impulsor de treballs aliens. Això va representar, en certa manera, un tombant notable en la seva trajectòria.

Cabestany, amb qui vaig compartir molts anys a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, treballant al mateix despatx de la Sala Toda, tenia una dèria positivista, el document d'arxiu com a font bàsica dels seus estudis. Havia assolit un coneixement excel·lent de la paleografia medieval i això el portava sovint a haver de donar suport a investigadors que venien a treballar a Ca l'Ardiaca, on ell passà els millors anys de la seva vida professional.

Pel damunt d'altres consideracions de tipus erudit, he d'agrair a l'amic Cabestany el tracte deferent i amable amb què em va acollir quan, a la darrereria dels anys seixanta, vaig entrar a treballar a l'arxiu del qual ell era, com a medievalista, el referent més important. Ens vàrem retrobar també quan, sota l'impuls de Ramon Aramon i Serra, vàrem impulsar (1969-1973 [1996]) els *Estudis d'Història Medieval* dedicats a Ferran Soldevila en ocasió del seu setanta-cinquè aniversari, que va publicar la Societat Cata-

* Text preparat per Jaume Sobrequés i Callicó, president de la Societat Catalana d'Estudis Històrics (IEC) i director del Centre d'Història Contemporània de Catalunya (Generalitat de Catalunya). E-mail: jsobreques@gencat.cat

lana d'Estudis Històrics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans. En aquells anys, Cabestany i qui escriu aquests mots vàrem treballar plegats per tirar endavant els *Estudis* i vàrem fer-ho conjuntament amb Carme Batlle, Maria Mercè Costa, Maria Teresa Ferrer i Mallol, Josep M. Font i Rius, Anscari M. Mundó i Manuel Riu. L'homenatge

d'avui ha de portar una doble signatura, que d'alguna manera és una mateixa: la de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, amb la qual col·laborà en uns anys difícils, i la de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, que avui acull aquesta semblança d'homenatge.

Jürgen Untermann (1928-2013)*

Jürgen Untermann, nat a Rehinfieldem, Baden, el 24 d'octubre de 1928, ha mort a la seva residència de Braunweiler el 7 de setembre de 2013. Amb el seu traspàs es tanca tota una etapa de consolidació dels estudis als quals ell va dedicar l'esforç de tota una vida, fonamentalment la lingüística indoeuropea, les llengües itàliques, la paleohispanística, i un aspecte que cal no oblidar en el seu decurs científic i vital: la filologia clàssica, a la qual fou sempre fidel.

Format a la Universitat de Tübingen sota la tutela i la direcció de l'eminent indoeuropeista Hans Krahe, heretà del seu mestre una capacitat extraordinària de síntesi i d'ordenació i taxonomia de les qüestions lingüístiques més complicades i discutides, amb humilitat i bon sentit, lluny de la prepotència que de vegades caracteritza els qui s'hi enfronten amb èxit, com ho féu J. Untermann. Ja doctor, obtingué la seva *habilitation* sota la direcció del no menys il·lustre Ulrich Schmoll a Tübingen mateix l'any 1959.

A una singular perspicàcia en la detecció dels problemes i al plantejament de possibles solucions unia una capacitat de treball excepcional que li permeté no tan sols el cultiu simultani dels diversos camps objecte de la seva recerca, ans també dedicar una part del seu temps a la família, els deixebles, que ben aviat esdevenien amics, motivats per la bonhomia sempre present en Jürgen Untermann i la seva generositat personal i científica. Pràcticament tot l'estol abundant de paleohispanistes de la península Ibèrica han tingut l'ocasió d'experimentar-ho tant a Alemanya com en el decurs dels seus periplos hispànics; Jürgen Untermann i la seva inseparable esposa Bertha, que col·laborava activament en les transcripcions dels documents epigràfics sobre el terreny. El matrimoni Untermann, fins a la mort de Bertha, era una parella omnipresent en els col·loquis de paleohispanística i una visita que es podia produir en qualsevol moment a casa dels seus nombrosos amics durant els seus llargs viatges d'investigació en el territori. Cal recordar en aquest punt l'entranyable amistat que l'unia amb Pere Vegué, durant molts anys director del Gabinet Numismàtic de Catalunya, i amb la seva família, com també amb Leandre

Villaronga, a qui va fer concedir un doctorat *honoris causa* a la seva Universitat de Colònia; precisament en l'homenatge en honor de Villaronga, Untermann va escriure un article publicat en català: «Intercanvi epistolar en un plom ibèric?» (Barcelona 1993, p. 93-100).

Els ulls del matrimoni Untermann s'encenien quan parlaven dels seus amics, i també quan es referien als seus deixebles espanyols als quals sovint havien fins i tot allotjat a casa seva. Les llargues sobretaulas a Barcelona amb ells eren un seguit de records i també d'interrogacions sobre l'activitat dels qui coneixien i d'una constant i curosa insistència a demanar una atenció especial per a aquells qui començaven. Poques vegades parlaven d'ells mateixos i, quan ho feien, desviaven de seguida la conversa amb discreció vers els projectes de futur amb un contagiós entusiasme, tot demanant l'opinió dels qui, com era i és el meu cas, coneixíem molt menys que ell les coses que estudiava; però J. Untermann tenia una capacitat extraordinària de fer-te participar i ensems fer-te còmplice de les seves empreses. Més endavant, Ulla l'acompanyà en els últims anys, fent-se estimar també per la seva simpatia i la devoció amb què seguia els interessos de J. Untermann.

Durant la seva activa vida acadèmica conreà molts camps, encara que fou la paleohispanística la matèria que el féu conegut i habitual a la península Ibèrica. Un breu cop d'ull a les publicacions de J. Untermann en aquests altres camps és molt il·luminador per tal de copsar la universalitat de la seva cultura en l'àmbit del món antic.

Aquesta versatilitat fruit de la seva sòlida formació clàssica li permeté d'escriure obres importants en molts i diversos camps. Pensem, per exemple, en *Wörterbuch des Oskisch-Umbrischen* (Heidelberg 2000) i *Die venetischen Personennamen* (Wiesbaden 1961), o en la seva *Einführung in die Sprache Homers. Der Tod des Patroklos* (Heidelberg 1987). Altres contribucions més curtes però no menys significatives per a mostrar la varietat dels interessos d'Untermann poden ser: «Die hispanische Heerschau des Silius Italicus», dins els estudis dedicats a Anna Mopurgo Davies (Oxford 2004, p. 474-484), o bé «L'aggettivo. Forma e funzione» (*Quaderni Patavini di Linguistica* 7, 1988, p. 3-31), així com «Das Adjektiv und eine Ode des Horaz» a la miscel·lània en honor de H. Seiler (Tübingen 1980, p. 338-350). En aquest punt podem recordar també «Joan Coromines y la onomástica de la Hispania antigua» (a J. Solà ed. *L'obra de Joan Coromines*, Sabadell 1999, p. 183-192). Entre aquests molt abundosos treballs voldríem assenyalar la poc coneguda i ensems

* Text preparat per Marc Mayer i Olivé, membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans. E-mail: mayer@ub.es

molt intel·ligent contribució «Die Sprache in der Provinz» en el col·loqui organitzat per H. von Hesberg, *Was ist eigentlich Provinz?*, publicat a Colònia l'any 1995 (p. 73-92).

Jürgen Untermann fou reconegut sobretot pels seus estudis dedicats a la paleohispanística. Dins la seva contribució a aquesta ciència que ajudà a renovar d'una manera decisiva hem de destacar tot un seguit d'obres, algunes de les quals constitueixen per elles mateixes un «monumentum aere perennius», si volem usar l'expressió d'un poeta com Horaci a qui Untermann tant apreciava.

Assenyalem en primer lloc algunes obres primerenques i pioneres: *Sprachräume und Sprachbewegungen im vorrömischen Hispanien* (Wiesbaden 1961, amb versió portuguesa a la *Rivista de Guimarães* 72, 1962, p. 5-41, i en llengua castellana a *Archivo de Prehistoria Levantina* 10, 1963, 165-192) o *Elementos de un atlas antroponímico de la Hispania Antigua* (Madrid 1965). La seva aportació de més durada i a la qual consagrà una part important del seu temps amb una laboriositat exemplar foren els quatre volums dels *Monumenta Linguarum Hispanicarum*, publicats a Wiesbaden entre 1975 i 1997: *I: Die Münzlegenden* (1975); *II: Die Inschriften in iberischer Schrift aus Südfrankreich* (1980); *III: Die iberischen Inschriften aus Spanien* (1990); *IV: Die tartessischen, keltiberischen und lusitanischen Inschriften* (1997), una contribució que marca una fita científica i que és el punt de partida dels estudis dedicats a aquesta especialitat.

Fer un elenc de tota la seva producció en l'àmbit d'aquesta disciplina aniria més enllà del record i l'homenatge que voldrien ésser aquestes breus pàgines, però no serà debades recordar treballs de gran alçària com «Die althispanischen Sprachen», a *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II 29,2 (Berlín, Zúric, Nova York 1983, p. 791-818); «Zur Morphologie der lusitanischen Götternamen», a la *Festschrift* dedicada a Joseph Piel (Tübingen 1988, p. 123-138); l'indispensable *Die vorrömischen*

Sprachen der iberischen Halbinsel, publicat per la Nordrhein-Westfälische Akademie der Wissenschaften a Wiesbaden l'any 2001; «La onomástica celtibérica», a *ELEA* 2 (1996, p. 109-156); l'apartat dedicat a l'antroponímia amb el títol «Onomástica», al volum de F. Beltrán, J. de Hoz i J. Untermann, *El tercer bronce de Botorrita (Contrebia Belaisca)* (Saragossa 1996, p. 109-180); «La gramática de los plomos ibéricos», a *Veleia* 2/3 (1987, p. 35-56), i en la mateixa publicació «Lusitanisch, Keltiberisch, Keltisch» (p. 57-76). Naturalment, el que recollim no és més que una petita mostra d'una laboriositat rigorosa i constant, selecció que esperem que sigui almenys representativa. Cal potser nogensmenys detenir-nos a dir que dedicà la seva atenció fins i tot a aspectes molt puntuals de casa nostra com poden ser «Namenkundliche Bemerkungen zu Constantí und Centelles», a *Madrider Mitteilungen*, 8 (1967, p. 226-229), o bé «Dos inscripciones recién halladas de Castell de Palamós (Gerona)», publicat al primer volum de l'homenatge a Luis Mixelena, l'any 1985 a *Vitòria* (p. 433-441), per tal de no donar més que un tast.

Els seus estudis clàssics el portaren a les llengües itàliques i més tard a les paleohispàniques, un periple que féu sense deixar mai de conrear i continuar seguint els estudis que l'havien interessat anteriorment. Una capacitat molt poc comuna que el conduí a una universalitat científica indubtable. La seva atenció i estima pel nostre territori i els seus habitants presents i passats féu que la nostra institució l'elegís membre corresponent i s'honorés a tenir-lo entre els seus. Avui, ja traspasat, la memòria de Jürgen Untermann roman viva entre els qui vàrem tenir la sort de tractar-lo i de gaudir de la seva fidel i franca amistat, i queda, però, a tota la comunitat científica, per tal de compensar la seva mancança, una obra sòlida i científicament honesta i impecable, que acompanyarà durant molts anys els estudis dels temes que tractà i que constituirà sempre un element cabdal del seu desenvolupament.